

MILITARIZAM I DEFORMACIJA ODNOSA PROIZVODNJE U KAPITALIZMU

Imperijalizam je faza u razvitku kapitalizma u kojoj su ratovi za ponovnu teritorijalnu podelu sveta logična i zakonita posledica unutrašnjeg razvitka razvijenih kapitalističkih zemalja. Imperijalistički ratovi su istovremeno označavali produbljavaње krize kapitalističkog načina proizvodnje i slabili snage kapitalizma. Sam stepen razvitka proizvodnih snaga, neravnomerni razvoj imperijalističkih zemalja, kao i klasni odnosi u svetu, bili su objektivni faktori koji su omogućavali ratove. Agresor je na početku rata, po sopstvenoj proceni odnosa ekonomskih i vojnih snaga, računao na pobedu i to je bio razlog da se odluči na agresiju. Gubicima u ratu agresor je pretpostavljao veće koristi, koje bi pobedom postigao. Tu ništa ne menja stvar što su i u prvom i drugom svetskom ratu procene agresora bile pogrešne, pa su se ovi ratovi završili njegovim porazom.

Prvi i drugi svetski rat su prouzrokovali velike materijalne štete i ljudske žrtve, ali su istovremeno značili i početak raspadanja imperijalizma. U prvom svetskom ratu došlo je do pobede velike oktobarske revolucije i prskanja lanca imperijalizma na jednoj šestini zemljine kugle. Drugi svetski rat doveo je do frontalnog nadiranja socijalizma. Jedna trećina zemljine kugle prešla je na izgradnju socijalizma. U godinama koje su sledile iz drugog svetskog rata došlo je do potpunog raspadanja kolonijalnog sistema. Time je imperijalizam znatno oslabljen a njegovo eksploataciono područje osetno suženo.

Imperijalizam iza drugog svetskog rata nije izmenio svoju suštinu. Ali bitno su se izmenili uslovi za vođenje imperijalističkih ratova. Pre svega, savremeni stepen razvitka proizvodnih snaga isključuje rat kao sredstvo za postizanje imperijalističkih ciljeva. Agresor u novim uslovima nema čak ni teorijske šanse da dobij rat. Svaka agresija širih razmera značila bi danas uništenje čitavog čovečanstva, pa i samog agresora. Drugo, savremeni odnos snaga u svetu je takav da čini imperijalističke ciljeve nerealnim i neostvarljivim. Teško se mogu u sadašnjim uslovima zamisliti imperijalistički ratovi za ponovnu teritorijalnu podelu sveta kao što su bili prvi i drugi svetski rat. Propast kolonijalnog sistema učinila je nepotrebnim ratove između imperijalističkih sila. Ratovi za ponovno porobljavanje zemalja oslobođenih od kolonijalnog jarma od strane bilo koje imperijalističke sile takođe su

apsurdni. Kolonijalni narodi koji su uz velike žrtve stekli svoju nacionalnu nezavisnost spremni su na dalje žrtve da tu nezavisnost i očuvaju. Vojne snage ovih naroda su neznatne i fanatizam u borbi da se očuva teško stečena sloboda u stanju su da pobeđe i daleko jačeg protivnika (Vijetnam). S druge strane, novooslobođene zemlje nisu prepuštene same sebi. Iza njih stoje sve socijalističke zemlje kao garant njihove slobode i nezavisnosti. Snage socijalizma u svetu su toliko jake da mogu da pruže efikasnu zaštitu ovim zemljama.

Preventivni rat protivu socijalizma je takođe apsurdan. On bi značio uništenje čitavog čovečanstva. Takav jedan rat nosio bi sobom neprocenjive rizike i posledice tako da ga ljudski razum uopšte ne bi mogao da prihvati. Zbog toga i svi ciljevi jednog novog imperijalističkog rata postaju neostvarljivi.

Savremene proizvodne snage i savremeni odnos snaga svetskog sistema kapitalizma i svetskog sistema socijalizma imperativno zahtevaju koegzistenciju između dva svetska sistema i, uopšte, nove odnose među narodima i državama. I ne samo to, savremena tehnika zahteva nov način mišljenja ljudi. Taj novi način mišljenja, kao odraz savremenih naučnih dostignuća u svesti ljudi, morao bi da isključi upotrebu sile, pritiska, ucene i neravnopravnih odnosa među državama i nacijama. Taj novi način mišljenja morao bi u prvom redu da isključi rat kao sredstvo za rešavanje bilo kakvih sporova među državama. Opasnost od uništenja čovečanstva ne izbegava se ni u slučaju da bude postignut sporazum o opštem i potpunom razoružanju, ukoliko ne dođe do izmene u svesti ljudi. Poznati britanski filosof i istaknuti borac za mir Bertrand Rasel jasno je osetio potrebu novog načina mišljenja kada je rekao:

»Čak i kad niko ne bi posedovao bombu, postoji znanje i umenje da se ona načini, te bi u slučaju izbijanja rata obe strane počele odmah da je proizvode«.¹

No bez obzira na svu nužnost novog načina mišljenja na sadašnjoj etapi razvoja ljudskog društva, američki imperijalistički krugovi nisu mogli da se odreknu svojih imperijalističkih pretenzija. Sjedinjene Američke Države su u toku drugog svetskog rata udvostručile svoje kapacitete i postale nosioci polovine ukupne proizvodnje kapitalističkog sveta. Velike imperijalističke sile: Engleska, Francuska, Nemačka i Japan bile su znatno oslabljene ratnim naporima. Kolonijalni sistem vladavine se raspao. Socijalizam je prodirao frontalno u svetskim razmerama.

U takvim uslovima interesi finansijske oligarhije SAD bili su sledeći:

a) sprečiti razvoj oslobođenih zemalja u pravcu socijalizma i obezbediti se od uticaja socijalističkih zemalja na ove zemlje;

b) zauzeti pozicije koje su zauzimali dojučerašnji kolonizatori i kroz razne forme kolonijalizma i neokolonijalizma nastaviti eksploataciju ovih područja;

¹ Bertrand Rasel: »O hidrogenskoj bombi«, »Borba«, od 24. januara 1961, str. 3.

c) zauzeti strategijske pozicije prema socijalističkim zemljama u slučaju rata;

d) obezbediti ekspanziju američkog kapitala u svetskim razmerama pošto mu je sopstveno eksploataciono područje postalo pretesno.

Za ostvarenje ovih ciljeva finansijska oligarhija SAD je pristupila obimnim političkim i vojnim pripremama. Tu, u prvom redu, spada formiranje brojnih političkih i vojnih paktova (NATO, SEATO, CENTO, ANZUS, OAD itd.) kao i jačanje vojne sile u kadrovskom i oružanom pogledu. To je imalo za posledicu zahvatanje sve većih delova nacionalnog dohotka, za vojne svrhe i militarizaciju privrede. Mi se, na ovom mestu, ne bismo zadržavali na razmatranju posledica visokih vojnih izdataka na privredu. Želimo samo da razmotrimo uticaj militarizma na deformaciju odnosa proizvodnje u kapitalizmu imajući u prvom redu u vidu Sjedinjene Američke Države, gde su ovi procesi došli do najpotpunijeg izražaja. Kvantitativno narastanje vojne sile dovelo je i do kvalitetnih promena u odnosima proizvodnje kapitalizma. Ona se iz »sluge društva« sve više pretvara u njegovog gospodara.

*

*

*

Porast militarističkih tendencija i vojne potrošnje posle drugog svetskog rata imao je određene efekte na razvoj proizvodnih snaga i odnosa proizvodnje. Ti efekti su takvog obima da svaki zaslužuje pažnju teorijske obrade i analize. Jedno od prvih pitanja koje zahteva teorijsku analizu jeste preciznije određivanje uloge i mesta vojnih priprema i rata, kao društvenih fenomena, u sklopu odnosa proizvodnje.

Klasici marksizma su veoma detaljno objasnili suštinu odnosa proizvodnje i njihovu zavisnost od stepena razvitka proizvodnih snaga. Neka nam bude dopušteno da citiramo poznati, kristalno jasni i koncizni Marksov stav o tome:

»U društvenoj proizvodnji svoga života, ljudi stupaju u određene, nužne odnose, nezavisne od njihove volje, odnose proizvodnje, koji odgovaraju određenom stupnju razvitka njihovih materijalnih proizvodnih snaga. Celokupnost tih odnosa proizvodnje sačinjava ekonomsku strukturu društva, realnu osnovu na kojoj se diže pravna i politička nadgradnja i kojoj odgovaraju određeni oblici društvene svesti. Način proizvodnje materijalnog života uslovljava proces socijalnog, političkog i duhovnog života uopšte. Ne određuje svest ljudi njihovo biće, već obrnuto, njihovo društveno biće određuje njihovu svest«.²

Nasuprot ovakvom marksističkom shvatanju odnosa proizvodnje pojavljivala su se i kod marksistički nastrojenih autora shvatanja da se rat i pripreme za njega uključujući u odnose društvene baze, zapra-

---

² K. Marks: »Prilog kritici političke ekonomije«, »Kultura«, Beograd, 1956., str. 8.

vo u odnose proizvodnje. Tako je, na primer, Kautski naširoko objašnjavao da rat i ratne pripreme spadaju u prave odnose proizvodnje.³

Iscrpnu kritiku shvatanja Kautskog o ovim pitanjima dao je dr Miladin Korać u svojoj studiji »Pojam odnosa proizvodnje«. Mi se u potpunosti slažemo sa stavovima dr Koraća:

— da je rat u periodu niskog stepena razvitka proizvodnih snaga u uslovima kada su ljudi u prvom redu zavisili od plodnosti tla, tj. od prirodnih uslova, predstavljao »neophodan uslov opstanka ljudskog društva i da se nametao ljudima kao nužan, od njihove volje nezavisan odnos«;

— da je rat u periodu višeg stepena razvitka proizvodnih snaga, u uslovima kada je on prestao da bude jedini uslov opstanka ljudi — »posledica određenog istorijskog oblika korišćenja tih proizvodnih snaga, da je on odnos kao i ostali društveni odnosi izvan sfere proizvodnje društvenog života ili izveden iz odnosa proizvodnje, a ne da je on njihov sastavni deo«.⁴

Međutim, ne možemo se složiti sa dr Koraćem da Marks i Engels u svojim radovima nisu izričito istakli da rat i pripreme za njega ne spadaju u oblast društvene proizvodnje života, te da ih kao takve treba smatrati odnosima društvene baze, tj. odnosima proizvodnje. Postoje brojna mesta u delima klasika: Marksa, Engelsa i Lenjina u kojima oni izričito i nedvosmisleno ističu da rat i pripreme za njega ne ulaze u sastav društvene baze, pa samim tim i ne čine sastavni deo odnosa proizvodnje.

Marks je, na primer, u analizi mesta raspodele, u sklopu dijalektičkog jedinstva proizvodnje, raspodele, razmene i potrošnje, isticao da nikakva osvajanja ne mogu da stvore neki novi način proizvodnje.

»Pri svim osvajanjima moguće su tri stvari. Osvajački narod podvrgne osvojeni narod svome načinu proizvodnje (na primer, u ovom veku Englezi u Irskoj, delimično u Indiji); ili ostavi stari način proizvodnje i zadovolji se dankom (na primer Turci i Rimljani); ili nastupi uzajamni uticaj kojim nastane nešto novo, neka sinteza (delimično u osvajanjima Germana). U svim ovim slučajevima način proizvodnje, bilo osvajača, bilo osvojenog naroda, bilo onaj koji proizađe iz stapanja oba načina, određuje novu raspodelu koja nastupa. Tako je ova, mada se pojavljuje kao pretpostavka na nov period proizvodnje i

---

³ »Za odnose, u koje ljudi ulaze u ratu, važi tačno sve ono što Marks kaže za prave odnose proizvodnje, i oni su »nužni« od njihove (ljudske) volje nezavisni odnosi, koji odgovaraju određenom stupnju materijalnih proizvodnih snaga«.

I kao krajnji zaključak Kautski navodi:

»Materijalističko shvatanje istorije je nepotpuno, ako »društvenu proizvodnju života«, od koje polazi, ne shvati u smislu koji omogućuje da se u ovu proizvodnju uračuna isto tako i rat i pripreme za rat, kao i pravljenje odela i stanova. Ovde nemamo da se pitamo: da li je rat bio celishodan metod da se održi život u društvu, već da li je važio i je li se primenjivao kao metod, i koji su uslovi postojali za to.«

K. Kautski: »Materialistische Geschichtsauffassung«, Berlin, 1927., Erster Band, str. 850—863; Citirano prema: Dr Miladin Korać: »Pojam odnosa proizvodnje«, Beograd, 1957., str. 14 i 15.

⁴ Dr Miladin Korać: »Pojam odnosa proizvodnje«, Beograd, str. 16.

sama opet proizvod proizvodnje, ne samo uopšte istorijske proizvodnje, već određene istorijske proizvodnje».⁵

Engels je u *Anti-Dirngu* posebno obrađivao ulogu sile u ljudskom društvu. On je ukazivao da sila ne može ni u kom slučaju da stvori novi način proizvodnje ako zato ne postaje ekonomski preduslovi. Istovremeno, Engels je isticao da je vojna moć zavisna od ekonomske snage i da upravo iz nje proizilazi.

»... Sila nije puki akt volje, nego da su za njeno ostvarenje potrebni vrlo realni preduslovi, naime oružja, od kojih nesavršenije biva nadvladano savršenijim; dalje, da ta oruđa moraju biti proizvedena čime je ujedno rečeno da proizvođač savršenijih oruđa sile, ili prosto rečeno oružja, pobeđuje proizvođača nesavršenijih, i da se, jednom reči, pobjeda sile temelji na proizvodnji oružja, a ova opet na proizvodnji uopšte, dakle, — na »ekonomskoj moći«, na »privrednom položaju«, na materijalnim sredstvima koja sili stoje na raspoloženju.

»Sila, to je danas vojska i ratna mornarica, a i jedna i druga staju — kao što to, na našu štetu, svi znamo — »vraški mnogo novaca«. Međutim sila ne može da pravi novac, nego najviše ako može da ga oduzme kad je već napravljen, a ni to ne koristi mnogo, kao što smo takođe, na našu štetu, iskusili sa francuskim milijardama. Dakle, *novac*, na kraju krajeva, ipak mora da bude nabavljen posredstvom ekonomske proizvodnje; sila dakle i opet, biva određena privrednim položajem koji joj nabavlja sredstva za sticanje i održavanje njenih oruđa. Ali ni to nije dosta. Ništa nije zavisnije od ekonomskih preduslova nego što su upravo vojska i flota. Naoružanje, sastav, organizacija, taktika i strategija zavise pre svega od postojećeg stupnja proizvodnje i od komunikacija».⁶

Lenjin je u svojim delima na više mesta isticao da rat i militarizam spadaju u oblast nadgradnje i da ni u kom slučaju ne sačinjavaju sastavni deo odnosa proizvodnje, već da su iz njih izvedeni:

»Rat je produžetak politike drugim sredstvima. Svaki rat je ne razdvojno povezan sa onim političkim uređenjem iz koga proističe. Onu istu politiku koju je izvesna država, izvesna klasa u toj državi vodila dugo vremena pre rata, ta ista klasa neminovno i neizbežno nastavlja za vreme rata, izmenivši samo formu delovanja».⁷

Iz svega izloženog proizilazi da su klasici makrsizma imali eksplicitan stav o mestu i ulozi rata i ratnih priprema u sklopu društvenih odnosa. Rat i vojne pripreme spadaju u takve društvene fenomene koji su izvedeni iz materijalne baze društva i spadaju u oblast nagradnje, pa se, prema tome, ne mogu uključivati u oblast društvene proizvodnje života, a samim tim ni u odnose proizvodnje.

⁵ K. Marks: »Prilog kritici političke ekonomije«, »Kultura«, Beograd, 1956., str. 188.

⁶ F. Engels: »Anti-Dirng«, »Kultura«, Beograd, 1959, str. 183/4.

⁷ V. I. Lenjin: »Izabrana dela«, knjiga X, »Kultura«, Beograd, str. 513.

Uključujući rat, pripreme za rat, vojsku, naoružanje itd., u oblast nadgradnje, bilo bi neophodno da njihovo mesto i ulogu preciznije odredimo: oni spadaju u oblast pravno-političke nadgradnje.

Pravno-politička nadgradnja je najbitniji deo društvene nadgradnje. Nju sačinjavaju država, državna vlast, vojska, policija, sudstvo, državna uprava, političke organizacije itd. Pravno-politička nadgradnja je neposredni izraz ekonomske osnove društva, koji ima svoje objektivno postojeće institucije.

U okviru pravno-političke nadgradnje posebno mesto ima vojna sila (u koju uključujemo vojsku, njenu organizaciju, tehniku, brojnost itd.). Vojna sila je sastavni deo pravno-političke nadgradnje, ali istovremeno i poseban njen oblik, koji u izvesnoj meri može da dobije relativnu samostalnost kako u odnosu na samu društvenu bazu tako isto i u odnosu na pravno-političku nadgradnju. Pošto je vojna sila materijalizovani odraz političke sile društva, to su i mogućnosti za relativno osamostaljenje vojne sile znatno veće.

U savremenim uslovima, usled kvantitativnog narastanja vojne sile, došlo je do njenog relativnog osamostaljenja kako u odnosu na samu materijalnu bazu tako i u odnosu na političku nadgradnju društva.

Ovi procesi došli su do najpotpunijeg izražaja u Sjedinjenim Američkim Državama. Usled ogromnog kvantitativnog narastanja vojne sile ona se sve više osamostaljuje u odnosu na materijalnu bazu društva, tako da počinje da ugrožava ekonomiku zemlje. Istovremeno vojna sila se osamostaljuje i u odnosu na političku silu društva. Ona sve više postaje faktor koji određuje politiku.

Ovakav položaj vojne sile imao je za posledicu i određene deformacije u odnosima proizvodnje kapitalizma, a u prvom redu u SAD gde su ovi procesi dobili posebne razmere. Te deformacije se ogledaju u stvaranju brojne vojničke kaste koja se osamostaljuje kao posebna sila iznad društva i u deformacijama u oblasti raspodele.

a) Stvaranje brojne vojničke kaste koja se osamostaljuje kao posebna sila iznad društva

Sve do drugog svetskog rata vojne snage SAD su bile neznatne — zapravo, svedene na meru koja odgovara mirnodopskom razvoju zemlje. Drugi svetski rat je zahtevao maksimalno angažovanje ljudskih snaga i materijalnih potencijala zemlje te su vojne snage narasle do ogromnih razmera. Neposredno iza drugog svetskog rata došlo je do rapidnog smanjenja vojnih snaga. Ali, sa početkom rata u Koreji i jačanjem hladnoratovske politike i trke u naoružanju, došlo je do njihovog konstantnog povećavanja i zadržavanja na visokom nivou, otprilike deset puta većem od predratnog koje bi se, verovatno, moglo smatrati normalom.

---

⁸ »Economic Report of the President«, 1967., str. 236.

Brojno stanje ljudstva u Armiji SAD⁸
(u hiljadama ljudi)

1929.	260	1947.	1,590
1937.	320	1951.	3.099
1940.	540	1952.	3.594
1941.	1.620	1960.	2.514
1945.	11.440	1966.	3.123

Ovako brojnom armijom komanduje oficirski kor koji broji oko 400.000 oficira.⁹ Oficirski kor sve više prerasta u posebnu kastu koja ima sve jači uticaj kako na ekonomiku tako i na politiku. Iako je zasnovan na strogoj vojnoj hijerarhiji, iako odlučujuću reč u njemu ima veoma uzan krug viših i visokih vonih funkcionera, interesi kaste su jedinstveni: dalje jačanje vojne moći — jer samo na taj način kasta može da obezbedi raspolaganje velikim delom nacionalnog dohotka i da, izgrađujući dalje vojnu moć, preraste u silu iznad društva.

U SAD oficirski kor čini oko 0,002 ukupnog stanovništva (200 miliona), a raspolaze sumom od preko 70 milijardi dolara (vojni budžet SAD za 1967. godinu 70.222 miliona dolara).¹⁰ Oko dva hiljadita dela stanovništva SAD raspolaze delom od preko 10 procenata nacionalnog dohotka. Međutim, kako smo već istakli, odlučujuću reč u raspolaganju ovim sredstvima ima veoma mali broj ljudi koji se nalaze na čelu kaste. Sredstvima za odbranu raspolaze Ministarstvo odbrane (Department of Defense). Pored toga, ono raspolaze i celokupnom imovinom vojnih snaga, čija se vrednost ceni na oko 150 mlrd. dolara (razni objekti, oprema itd).

Visoka zahvatanja nacionalnog dohotka u vojne svrhe počinju sve više da ugrožavaju materijalnu bazu društva i da utiču na sva privredna kretanja zemlje. Vojna sila se sve više osamostaljuje u odnosu na materijalnu bazu.

Visoki vojni rashodi usporavaju razvitak privrede jer smanjuju akumulacione mogućnosti. S druge strane, oni orijentišu razvoj privrede u određenom pravcu. Razvijaju se grane koje su od značaja za vojne svrhe: proizvodnja nuklearnih i običnih eksploziva, aviona, raketa itd. Tako npr. proizvodnja atomske energije radi sa 90% za vojne potrebe, avioraketna industrija sa 93,7%, industrija naoružanja 100%, elektronika i telekomunikacije 60% itd.¹¹ Hipertrofiranje grana koje nemaju veći značaj za normalni proces društvene reprodukcije stvara određene disproporcije u privredi, dajući joj sve više karakter ratne privrede.

Sa druge strane, izgrađujući oružja neverovatnog razornog dejstva i raspolazući njima, vojnička kasta stiče mogućnost da vrši pri-

⁹ »The Word Almanac«, 1963—1966.

¹⁰ »Economic Report of the President«, 1967., str. 282.

¹¹ »Consequences économiques et sociales du désarmement«, Nation Unies, New-York, str. 157.

tisak na čitavo društvo. Raspolaganje oružjima sa strahovito razornim dejstvom obezbeđuje vojničkoj kasti poseban uticaj i u ekonomici i u politici.

Osamostaljenje vojne sile u ekonomici ogleda se u tome što ona zahvata sve veći deo nacionalnog dohotka, bez obzira na ekonomske mogućnosti zemlje, i što usmerava čitavu privredu u pravcu ratne privrede.

U politici, vojna sila počinje relativno samostalno da deluje, nezavisno od političke sile društva čiji je sastavni deo i kojoj bi normalno trebalo da bude potčinjena. Može se slobodno reći da vojna sila danas ima presudan uticaj na politiku SAD. Taj uticaj se ogleda u neprekidnom podgrejavanju hladnoratovske politike, u težnji da se međunarodna situacija što više zaoštiri, da se miniraju svi pokušaji u procesu razoružanja, da se nastavi eskalacija rata u Vijetnamu i eventualno otvore nova ratna žarišta itd.¹²

Danas se nijedno krupnije pitanje u unutrašnjoj i spoljnoj politici SAD ne rešava bez saglasnosti ili čak i na zahtev vojničke kaste. U SAD je na prvi pogled taj uticaj indirektan. Vojnici imaju »neutralni status« u odnosu na politiku. Međutim, njihov stvarni uticaj je od presudnog značaja za rešavanje mnogih pitanja *unutrašnje* a pogotovu spoljne politike Mišljenja koja izuste vojni stručnjaci u odgovarajućim političkim telima imaju odlučujuću ulogu u rešavanju raznih pitanja.

Vrhovi vojne kaste tesno se povezuju sa najkrupnijim finansijskim magnatima, a pogotovu sa magnatima u industriji naoružanja, i stvaraju čvrstu interesnu zajednicu. Finansijskoj oligarhiji je vojna kasta potrebna radi ostvarenja agresivnih namera i sticanja milionskih profita na vojnim porudžbinama. Ratnohuškaška politika odgovara i vojničkoj kasti jer samo kroz nju može da jača svoje pozicije. Interesi kako finansijske oligarhije tako i vojničke kaste su jedinstveni: i jedni i drugi mogu da ostvaruju svoje ciljeve samo kroz otvaranje ratnih žarišta na raznim tačkama zemljine kugle, hladnoratovsku politiku i trku u naoružanju.

U ovakvim uslovima »odbrana« dobija prioritet u odnosu na sve ostale privredne, političke, socijalne i druge probleme. Čitavo društvo je izloženo strahovitom psihološkom pritisku »jer se zemlja nalazi u opasnosti« — pa se pod tom parolom neprekidno povećavaju vojni budžeti. U predstavničkim telima stvara se takva atmosfera da niko ne sme da postavi pitanje opravdanosti visokih vojnih izdataka, koji često prevazilaze ekonomske mogućnosti zemlje.

Kada se već usvoji budžet, onda veo vojne tajne prekriva trošenje sredstava namenjenih odbrani. Sredstva se nemilice troše, a da niko nema prava da kontroliše opravdanost njihovog utroška. Brojni

---

¹² Uticaj vojničke kaste na politiku više se ničim ne prikriva. Vojnička kasta je toliko ojačala da direktno diktira određena rešenja i u unutrašnjoj i u spoljnoj politici. Uzmimo samo jedan primer: U Parizu je od 4. do 8. novembra 1963. g. održana godišnja konferencija NATO-pakta. Ova konferencija preporučuje vladama zemalja NATO-pakta dalje zaoštavanje situacije u Berlinu i sa druge strane dalje ograničavanje trgovine Istok—Zapad. — Spoljno-politička dokumentacija, br. 1/1964. »Preporuke IX godišnje konferencije NATO-pakta«.

su primeri trošenja i po nekoliko milijardi dolara na neko oružje, a ono se izbacilo iz upotrebe pre nego što je počela njegova proizvodnja, jer je »zastarelo«.

Po svojoj unutrašnjoj organizacionoj strukturi i principima na kojima je zasnovana, vojna kasta deluje nasuprot demokratskim tendencijama razvoja društva. Stroga hijerarhijska struktura, sistem komandovanja i izvršavanja naređenja bez pogovora, sistem apsolutne tajnosti onoga što se radi itd., svakako da deluju suprotno demokratskim tendencijama razvitka društva. Brojno jačanje kaste i armije utiče na to da se određeni metodi koji se primenjuju u vojsci prenose na čitavo društvo.

Stvaranje milionskih armija smanjuje proizvodnu snagu društva i povećava parazitizam u društvenom mehanizmu. Aktivno sposobna radna snaga izdvaja se iz procesa proizvodnje i pretvara u milionsku armiju koja živi na račun društva.

I ne samo to. Vojna kasta, kojoj stoje na raspoloženju ogromna finansijska sredstva i strahovito razorna vojna tehnika, nastoji da se u društvu istakne kao primarna sila koja za društvo ima veći značaj i važnost nego sav proizvodni i društveno korisni rad. Raspoložujući ogromnim finansijskim sredstvima, vojnička kasta je u mogućnosti da svojim pripadnicima obezbedi takve privilegije kakve ostali radni ljudi nemaju. Time još više potencira svoj povlašćeni položaj u društvu.

Relativno osamostaljenje vojne sile u SAD je očito. Ona se istrgla iz kontrole političke sile društva i od sluge pretvorila u gospodara. A to ne predstavlja opasnost samo za SAD već i za čitavo čovečanstvo. Ona može da uvali čovečanstvo u nuklearni rat čije su posledice nesagledive. Apetit vojne kaste svakim danom postaju sve veći. Za opravdanje ogromnih sredstava koja troši, i da bi obezbedila još veća sredstva, vojnoj kasti postaje nedovoljno ratište Vijetnama. Ona je za otvaranje novih žarišta rata, za dalju eskalaciju rata u Vijetnamu, itd.

b) Deformacija u odnosima raspodele

Odnosi raspodele sačinjavaju jednu od bitnih komponenti u kompleksu društvenih odnosa proizvodnje. Visok nivo vojne potrošnje utiče na deformaciju odnosa raspodele pa, samim tim, i ukupnih odnosa proizvodnje kapitalizma. Zbog hipertrofiranja vojne potrošnje, ove su deformacije došle do potpunog izražaja u SAD.

Osnovicu kapitalističkih odnosa proizvodnje čini privatna svojina nad sredstvima za proizvodnju i eksploatacija. U odnosima raspodele najamni radnik je dobijao samo sredstva za reprodukciju radne snage, dok je kapitalista privajao višak vrednosti kao vlasnik sredstava za proizvodnju. Površinski oblici ispoljavanja viška vrednosti i vrednosti radne snage su profit i najamnina. Profit se pojavljuje kao preobraženi oblik viška vrednosti, a najamnina kao novčani izraz vrednosti radne snage. Profit, kao ekonomska realizacija privatne svojine u kapitalizmu, je osnovna svrha, motiv i pokretač čitave kapitalističke proizvodnje. U liberalnom kapitalizmu profit je bio logična posledica privatne svojine i kao takav poštovan i respektovan kao i sama pri-

vatna svojina. Poreska zahvatanja profita bila su, tako reći, neznatna, i upotrebljavala se za pokriće troškova državnog aparata. S zapadanjem kapitalizma u krizu načina proizvodnje, sa krizom od 1929—1933. godine, država u većoj meri počinje da zahvata profit da bi ga upotrebila za intervenciju u privredi. Međutim, država se i dalje sa puno pažnje i obzira odnosila prema privatnoj svojini i profitu. Država je nastojala da što više očuva profit kao osnovni stimulans kapitalističkog preduzetništva. Pa i u toku drugog svetskog rata država je vodila računa da koliko god je moguće zaštititi ovu osnovnu instituciju kapitalizma, pribegavajući radije povećanju državnog duga nego nekoj rigoroznoj nacionalizaciji profita.

Nagli razvoj militarizma iza drugog svetskog rata doveo je do toga da je država počela u sve većoj meri da zahvata profit i da na taj način podriva jedan od stubova kapitalističkog načina proizvodnje. Većina ekonomista kod nas, koji su razrađivali problematiku državnog kapitalizma, smatra da je državna intervencija u privredi dovela do rigoroznijeg oporezivanja profita (Ljubisav Marković, Radoš Stamenković i drugi). Međutim, naša analiza pokazuje da nije državna intervencija u privredi dovela do većeg zahvatanja profita od strane države, već u prvom redu porast militarizma i nagli porast izdataka za odbranu. U to se možemo uveriti posmatranjem budžetskih rashoda, izdataka za odbranu i profita korporacija pre i posle oporezivanja u SAD.¹³

u milijardama dolara

Godina	Budžetski rashodi	Izdaci za odbranu	% izdaci za odbranu u budžetu	Profiti pre oporez.	Porez	Prof. posle opor.	% poreza u odnosu na profit
1	2	3	4	5	6	7	8
1929.	3,127	1,3	41,57	9,6	1,4	8,3	14,58
1930.	3,320	1,4	42,16	3,3	0,8	2,5	24,24
1931.	3,577	1,5	41,93	— 0,8	0,5	— 1,3	
1932.	4,659	1,5	32,20	— 3,0	0,4	— 3,4	
1933.	4,598	2,0	43,50	0,2	0,5	— 0,4	
1934.	6,645	3,0	45,15	1,7	0,7	1,0	41,18
1935.	6,497	2,9	44,63	3,1	1,0	2,2	32,26
1936.	8,422	4,8	56,99	5,7	1,4	4,3	24,57
1937.	7,733	4,6	59,49	6,2	1,5	4,7	24,20
1938.	6,765	5,3	78,35	3,3	1,0	2,3	30,00
1939.	8,841	1,3	14,71	6,4	1,4	5,0	21,87
1940.	9,055	2,2	24,30	9,3	2,8	6,5	30,11

¹³ Izvorni podaci su uzeti: »Economic Report of the President«, 1964., str. 207, 278, 281.

1939. godine izražena je nova klasifikacija budžetskih rashoda. Do 1939. godine i drugi rashodi razvrstavani su u odbranu. Otuda relativno velike stavke u budžetu za odbranu u periodu od 1929. do 1939. godine.

1	2	3	4	5	6	7	8
1941.	13,255	13,8	— 104,50	17,0	7,6	9,4	44,70
1942.	34,037	19,6	— 145,72	20,9	11,4	9,5	54,55
1943.	79,368	80,4	— 101,30	24,6	14,1	10,5	57,32
1944.	94,986	88,6	93,28	23,3	12,9	10,4	55,36
1945.	98,303	75,9	72,21	19,0	10,7	8,3	56,31
1946.	60,326	18,8	31,16	22,6	9,1	13,4	40,27
1947.	38,923	11,4	29,29	29,5	11,3	18,2	38,30
1948.	32,955	11,6	35,20	33,0	12,5	20,5	37,88
1949.	39,474	13,6	34,45	26,4	10,4	16,0	39,39
1950.	39,544	14,3	36,16	40,6	17,9	22,8	44,09
1951.	43,970	33,9	77,10	42,2	22,4	19,7	53,09
1952.	65,303	46,4	71,06	36,7	19,5	17,2	53,13
1953.	74,120	49,3	66,52	38,3	20,2	18,1	52,75
1954.	67,537	41,2	61,00	34,1	17,2	16,8	50,44
1955.	64,389	39,1	60,72	44,9	21,8	23,0	48,56
1956.	66,224	40,4	61,00	44,7	21,2	23,5	47,43
1957.	68,966	44,4	64,37	43,2	20,9	22,3	48,38
1958.	71,369	44,8	62,78	37,4	18,6	18,8	49,73
1959.	80,342	46,2	57,50	47,7	23,2	24,5	48,64
1960.	76,539	45,7	59,71	44,3	22,3	22,0	50,34
1961.	81,515	49,0	60,12	43,8	22,0	21,8	50,23
1962.	87,787	53,3	60,72	46,8	22,2	24,6	47,44
1963.	94,311	56,8	60,23	51,7	24,5	27,2	47,39
1964. ²⁾	97,684	54,2	55,48				
1965.	96,507	50,2	52,02				
1966.	106,978	57,7	53,94				
1967.	126,729	70,2	55,39				

Analizom navedene tabele može se zaključiti da je maksimalno zahvatanje profita korporacija u periodu velike krize iznosilo 41,8%. Treba imati u vidu i činjenicu da je u periodu krize došlo do rapidnog opadanja profita, čak je u pojedinim godinama čitava privreda radila sa gubitkom. Međutim, i u takvim uslovima država je morala da povećava porez kako bi obezbedila sredstva za pokriće tekućih državnih rashoda. U periodu 1933—1939. godine država je sprovodila Ruzveltov plan »Nju Dil«, pa ipak, intervencija države u privredi nije izazvala neko osetnije zahvatanje profita korporacija. Država je uzimala na ime poreza između 20 i 30% profita.

Drugi svetski rat je zahtevao ogromna finansijska sredstva, te je država bila prinuđena da šire zahvati profite korporacija. Međutim, i u ratnim godinama država se sa puno obzira odnosila prema privatnom

kapitalu i profitu. Maksimalno zahvatanje profita korporacija u ratnim godinama iznosilo je 57,32%.

Zaoštavanje međunarodne situacije posle rata u Koreji, dovelo je do naglog porasta vojnih budžeta. Trka u naoružanju koja je usledila iza rata u Koreji i koja traje i danās dovela je u čitavom periodu 1951—1963. godine do novog zahvatanja profita korporacija. To zahvatanje je iznosilo između 47,39% i 53,13% ukupnih profita godišnje.

Veoma razrađeni sistem fiskalne politike, pored usmeravajuće uloge, ima i cilj da prikupi što je moguće više sredstava. U tom smislu, u SAD postoji sistem dvostrukog oporezivanja: oporezivanje profita korporacija i oporezivanje ličnih dohodaka građana. Već smo ukazali na to da je država u čitavom posleratnom periodu zahvatala oko 50% profita korporacija godišnje. Skala za oporezivanje profita korporacija prilično je visoka.¹⁴

Profit	Iznos porez	Poreska stopa
5.000 dolara	150 dolara	3%
10.000 „	850 „	8,5%
100.000 „	20.700 „	20,7%
1.000.000 „	325.700 „	32,57%
10.000.000 „	6.088.200 „	60,88%
Preko 10 miliona dolara		77%

Poreska stopa na lični dohodak građana je veoma oštra i progresivna i dostiže visinu i do 91%.¹⁵

Lični dohodak	Iznos poreza	Poreska stopa
2.000 dolara	400 dolara	20%
10.000 „	2.640 „	26,40%
100.000 „	67.320 „	67,32%
150.000 „	111.820 „	74,54%
200.000 „	156.820 „	78,41%
Preko 200.000 „		91%

Na osnovu poreza na lični dohodak građana država je zahvatila sledeće iznose (u milijardama dolara):¹⁶

¹⁴ Poreske stope za 1962. prema: The World Almanac, 1963. str. 640.

¹⁵ Isto, str. 638. Poreska stopa za samce za 1962. god. Stopa je nešto blaža za oženjene jer tek kod ličnog dohotka od preko 400.000 dolara dostiže visinu 91%.

¹⁶ »Economic Report of the Presedent«, 1964., str. 275.

Godina	Iznos	Godina	Iznos	Godina	Iznos	Godina	Iznos
1946.	16,157	1951.	21,634	1956.	32,188	1961.	41,338
1947.	17,835	1952.	27,913	1957.	35,620	1962.	45,571
1948.	19,305	1953.	30,108	1958.	34,724	1963.	47,588
1949.	15,548	1954.	29,542	1959.	36,719		
1950.	15,745	1955.	28,747	1960.	40,715		

Država najpre prisvaja skoro polovinu profita korporacija, onaj ostatak, koji se deli akcionarima u vidu dividende, kamate rente, itd. oporezuje po stopi koja ide i do 91%. Samim tim što država zahvata sve veći deo viška vrednosti ona ukida sve više jedan od osnovnih atributa privatne svojine nad sredstvima za proizvodnju, pretvarajući je sve više u formu bez sadržine, bez ekonomske realizacije. Eksproprijacija sve većeg dela profita od strane države u osnovi označava negaciju kapitalističkog načina proizvodnje: pretvaranje kapitaliste u pukog vlasnika sredstava za proizvodnju. Time kapitalistička proizvodnja počinje da gubi svoju osnovnu svrhu i motiv — profit. U odnosima društvene reprodukcije kapital se pojavljuje kao akumulisani višak vrednosti. Eksproprijacija profita zadire i u dalju reprodukciju kapitala, zapravo, ograničava je.

Ovakva deformacija kapitalističkih odnosa proizvodnje prouzrokovana je u prvom redu visokim vojnim rashodima za koje se danas slobodno može reći da prevazilaze ekonomske mogućnosti zemlje. Direktni i indirektni vojni rashodi: SAD-a u 1967. godini iznosili su 90,124 mlrd. dolara (70,222 mlrd. rashodi odbrane; kamata na državni dug 13,508 mlrd; pomoć veteranima rata 6,394 mlrd. dolara prema ukupnim budžetskim rashodima od 126,729 mlrd dolara.¹⁷ To znači da su direktni i indirektni vojni rashodi sačinjavali preko 71% svih budžetskih rashoda. Sve ostale potrebe države (administracija, sudstvo, prosveta itd.), kao i državna intervencija u privredi, pokrivena su ostatom budžetskih rashoda u iznosu od 36,605 mlrd. dolara. Ovi podaci rečito govore o tome da je vojna potrošnja u prvom redu — a ne državna intervencija u privredi — dovela do sve većeg zahvatanja i, na toj osnovi, do deformacija kapitalističkog prisvajanja.

Ako se nacionalizaciji profita dodaju i dalja ograničavanja prava privatne svojine usled militarizacije ekonomike (određivanje lokacije preduzeća, prioritet u snabdevanju vojske i vojne industrije, kontrola cena, poseban režim organizacije i upravljanja fabrikama koje rade za vojne potrebe — bilo da su privatne ili državne, itd.), onda tek dobijamo potpuniju sliku o tome u kojoj meri militarizam deformiše osnovne insitucije kapitalističkog sistema — privatnu svojinu i profit.

¹⁷ »Economic Report of the President«, 1967., str. 282.

Pored deformacija u oblasti privatne svojine, i najamnina postaje sve više deformisan oblik vrednosti radne snage. Te deformacije se ogledaju, pre svega, u sniženju najamnine ispod vrednosti radne snage i intervenciji države u regulisanju najamnine.

Sniženje najamnine ispod vrednosti radne snage rezultira iz više faktora koji su direktno ili indirektno povezani sa preterano visokim vojnim izdacima. Da bi mogla da pokrije previsoke vojne izdatke država je prinuđena da zahvata i jedan deo najamnine. Ta zahvatanja se vrše raznim metodama: porezima na lični dohodak grana, porezom na promet proizvoda i jačanjem inflacionih tendencija — oprobanim demagoškim sredstvom za smanjivanje i prevaljivanje tereta visokih vojnih izdataka na leđa radničke klase. Ako se ovome doda samovolja krupnih monopola u naoružanju, onda još jasnije dolazi do izražaja tendencija padanja najamnine ispod vrednosti radne snage i sve manji uticaj tržišta na formiranje vrednosti radne snage, kao objektivne veličine. U ovakvim ulovima država je prinuđena da preuzme na sebe regulisanje najamnine i da ne dopusti da ona padne na nivo koji bi imao određene političke i ekonomske posledice.

U 1962. godini od ukupnog broja porodica u SAD (47 miliona), 9,3 miliona je imalo prihod ispod 3.000 dolara godišnje, što se smatra apsolutno nedovoljnim za život u SAD. To je jedna petina od ukupnog broja porodica, sa članovima čiji broj iznosi 30—35 miliona ljudi. 5,4 miliona porodica ili 12% od ukupnog broja porodica, koje obuhvataju 17 miliona članova, imalo je godišnje prihode ispod 2.000 dolara. Broj lica sa prihodima ispod 1.500 dolara godišnje iznosio je u 1962. godini 5 miliona, dok je broj lica sa prihodima ispod 1000 dolara godišnje iznosio 3 miliona.¹⁸

Skoro jedna petina stanovništva živi u siromaštvu iako su SAD jedna od najbogatijih zemalja sveta. Svakako da visoki vojni izdaci otežavaju popravljavanje materijalnih prilika ovih slojeva stanovništva.

Na dalju deformaciju odnosa raspodele utiču i visoke plate vojnih lica, kao i radnika i službenika zaposlenih u industriji naoružanja i vojnim ustanovama. Vojnička kasta je, pošto raspolaze znatnim delom nacionalnog dohotka, obezbedila sebi visoke prinadležnosti i mnoge druge beneficije (uniforma, specijalni tretman u lečenju, poseban tretman u oporezivanju, itd.). Vojna kasta se pojavljuje kao posebno privilegovan sloj društva.

To se može najbolje videti iz priložene platne skale u armiji:¹⁹

¹⁸ »Economic Report of the President«, 1964. str. 59.

¹⁹ The Word Almanac »—1963—« Pay Scale of the Army, Navy and Air Force«, str. 728/729. Dodaci obuhvataju hranarinu i dodatak na opasnost za određene službe. Isključeni su specijalni dodaci.

Čin u vojsci	Osnovna plata	Razni dodaci	Ukupna mesečna primanja
1. Generali	1.700	969	2.669
2. General pukovnik	1.500	969	2.469
3. General major	1.350	959	2.309
4. Brigadni general	1.175	954	2.129
5. Pukovnik	985	880	1.865
6. Potpukovnik	775	820	1.595
7. Major	630	750	1.380
8. Kapetan	525	665	1.190
9. Poručnik	385	595	975
10. Potporučnik	314	540	854
11. Narednik	290	340	630
12. Kaplar	240	335	575
13. Rekrut (sa preko 4 meseca službe)	108	270	378

Deformacije u raspodeli mogu se najbolje sagledati poređenjem plata u armiji sa platama u nekim službama i radničkim najmaninama:²⁰

²⁰ Izvor: »The World Almanac«, 1963.

	Godina	Mesečno
Predsednik SAD	100.000 dolara	8.333 dolara
Potpredsednik SAD	35.000 „	2.917 „
Državni sekretari	25.000 „	2.083 „
Prosečna plata učitelja	5.135 „	428 „
Prosečna plata radnika u prerađivačkoj industriji	4.635 „	386 „
Plata kaplара	6.800 „	575 „

Navedeni podaci ukazuju na povlašćeni položaj vojničke kaste u odnosu na sve ostale slojeve društva. Izuzimajući plate predsednika i potpredsednika, plate vojnih rukovodilaca su daleko veće od plata ostalih rukovodilaca državne uprave. Međutim, kada se radi o platama oficira i ostalih službenika i radnika, tu se pojavljuju osetne razlike. Jedan kaplar ima daleko veću platu od učitelja i skoro 50% veću od kvalifikovanog radnika.

Sve su to deformacije u odnosima proizvodnje i raspodele koje sa sobom nosi militarizam i militarizacija ekonomike.

dr Jovan Petrović
docent Pravno-ekonomskog
fakulteta u Nišu

SUMMARY

1) Imperialist policy of the financial oligarchy in the United States brought to the tensions in international relations, cold war policy and arms race. This produced quantitative development of military forces. This „quantity” of development transforms itself into new „quality”: military force more and more becomes a new force over society.

2) From the standpoint of theory, war, war relations, military preparations and production cannot be comprised into the sphere of social production and relations of production. War and military preparations belong to those social phenomena which are derived out of material base of society and belong to the sphere of superstructure. Armed forces, war technique, organization etc. are the products of the material base of society.

Military power is component part of legal-political superstructure, but at the same time it represents its special form, which has relative independence towards the social base and legal-political superstructure, too. Military power is the materialized expression of political power in society and this fact makes relative independence of military power even more possible.

3) Relative independence of military power towards the social base and political superstructure is expressed in the best way in the United States where the process of quantitative development of military power reached its highest degree. This resulted in particular deformations in the relations of production: formation of a numerous military caste and deformations in the relations of distribution.

4) Military caste, possessing immense parts of the national income and weapons of unbelievable destroying effects, becomes independent of the material base and political power in society.

In economy, this independence of military power is expressed through its demands for increasing parts of national income without any regard to economic possibilities of country, and this directs whole economy towards war economy.

In politics military power begins to function independently of the political power, whose integral part it is and to whom it should be subordinated. It can be stated that the military power has a decisive influence upon the USA policy. This influence is reflected in permanent support to cold war policy, tendencies to produce tensions in the international political situation, to destroy all the efforts towards disarmament, to prolong escalation of the war in Vietnam and eventually open new military pivots etc. Independence of military power as separate power over society represents

a danger not only to the USA, but the whole mankind. It can bring the world into the nuclear war whose consequences are unpredictable.

5) In the relations of distribution, large expenses for defense deform basic categories of distribution in capitalism: profit and wages. Taking great parts of profit and spending it for military goals, government more and more undermines basic capitalist institutions: private property and profit. As a result of large military expenses wages also become deformed expression of the labour power value. These deformations might be traced on decreasing of the wages under the value of the labour power by the income taxes, commerce taxes and inflatory tendencies. Under such conditions government is imposed to undertake regulations of the wages and not let them decrease as much as to have particular political and economic consequences. Thanks to this wages cease to be objective quantity determined by the market laws and become more and more deformed expression of the labour power value.

Deformations in the relations of distribution in capitalism are also produced by the fact that in individual distribution military caste takes significant part of the national income determining itself disproportionately huge salaries and different other privileges.

